TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING TEXNOLOGIK YANGILANISHINI RAG'BATLANTIRISHDA LIZING VA BANK KREDITINI QIYOSIY BAHOLASH

Ibragimova Nilyufar Tairovna
Toshkentdagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti mutaxassisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24185820

Annotatsiya. Ushbu tezisda tadbirkorlik subyektlarining texnologik yangilanishini moliyalashtirishda lizing va bank kreditini tanlash mezonlari o'rganiladi. Qiyosiy tahlil va shartli pul oqimi hisoblari orqali boshlang'ich to'lov, jami nominal xarajat, yakuniy sotib olish to'lovi va qarzga xizmat ko'rsatish imkoniyati solishtiriladi. Moliyalashtirish vositasini faqat foiz stavkasi yoki boshlang'ich to'lov bo'yicha tanlash yetarli emasligi ko'rsatilgan. Bir xil uskuna va teng taqqoslash davri uchun moliyaviy hamda shartnomaviy mezonlarni birlashtiruvchi baholash tartibi taklif etiladi. Hisob-kitoblar shartli bo'lib, amaldagi bank yoki lizing tashkiloti takliflarini ifodalamaydi.

Kalit so'zlar: tadbirkorlik, texnologik yangilanish, lizing, bank krediti, investitsiya, pul oqimi, moliyalashtirish xarajatlari.

KIRISH

Tadbirkorlik subyektlarining investitsion faolligini rag'batlantirishda ishlab chiqarish uskunalarini yangilash uchun maqbul moliyalashtirish vositasini tanlash muhimdir. Bunda korxona nafaqat uskuna qiymatini, balki dastlabki mablag' talabi, to'lovlar muddati va shartnomaviy majburiyatlarni ham hisobga olishi kerak.

Xalqaro moliya korporatsiyasi - IFC lizingni kichik biznesning uskunalardan foydalanish imkoniyatini kengaytiruvchi moliyaviy vositalardan biri sifatida ko'rib chiqadi. Tashkilot materiallarida lizing bahosida korxonaning operatsion pul oqimi va davriy to'lovlarni bajarish imkoniyati muhimligi ta'kidlanadi. Shuningdek, lizing maxsus uskunalarga kirish va pul oqimini boshqarish imkoniyatlari bilan bog'lanadi (IFC, 2017).

Lizing va kreditning mavjudligi esa ulardan birining barcha korxonalar uchun ustun ekanini anglatmaydi. Bir variant boshlang'ich mablag'ni kamroq talab qilishi, lekin keyingi to'lovlarni oshirishi mumkin. Boshqa variantning jami nominal xarajati pastroq bo'lsa-da, dastlabki badal korxonaning aylanma mablag'larini cheklashi mumkin.

Tadqiqotning maqsadi - texnologik yangilanish loyihalarida lizing va bank kreditini moliyaviy hamda shartnomaviy mezonlar asosida qiyoslash tartibini taklif etish.

Ushbu maqsad doirasida quyidagi vazifalar belgilandi:

- taqqoslash uchun umumiy shartlarni aniqlash;
- boshlang'ich va keyingi to'lovlarni alohida baholash;
- shartli misolda jami nominal pul chiqimlarini hisoblash;
- moliyalashtirish vositasini loyiha pul oqimi bilan muvofiqlashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

TADQIQOT USLUBI

Tadqiqotda manbalarni qiyosiy o'rganish, pul oqimlarini davrlar bo'yicha guruhlash va shartli hisoblash usullari qo'llanildi.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Taqqoslash uchun qiymati 500 mln so'mlik bir xil uskuna va uch yillik moliyalashtirish davri tanlandi. Har ikkala variant yakunida uskuna korxona mulkida qolishi sharti belgilandi. Lizing variantida bu natija shartnomada nazarda tutilgan yakuniy sotib olish to'lovi orqali ta'minlanadi.

Hisoblashda:

- to'lovlar so'mda belgilangan;
- davriy to'lovlar yil oxirida amalga oshiriladi;
- komissiya, sug'urta, soliqlar va o'rnatish xarajatlari hisobga olinmagan;
- yillik to'lovlar faraz sifatida berilgan, foiz stavkasidan hisoblab chiqarilmagan.

Shu sababli misol to'liq tijoriy taklifni emas, taqqoslash usulini namoyish etadi. Haqiqiy qarorda kiritilmagan xarajatlar ham hisobga olinishi kerak.

NATIJALAR

Taqqoslashning umumiy asoslari

Tahlil natijasida dastlab uskuna va moliyalashtirish shartlarini taqqoslanadigan holatga keltirish zarurligi belgilandi. Turli quvvatdagi uskunalar yoki mulkka egalik qilish natijasi farqli shartnomalar faqat to'lov summalari orqali solishtirilmaydi.

Lizingda aktivdan foydalanish huquqi bilan yuridik mulk huquqi bir xil vaqtda o'tmasligi mumkin. IFC materiallarida moliyaviy lizing doirasida lizing beruvchi mulk huquqini saqlagan holda aktivdan foydalanish bilan bog'liq iqtisodiy risk va manfaatlarning asosiy qismini lizing oluvchiga o'tkazishi mumkinligi ko'rsatilgan. Aniq tartib esa shartnomaga bog'liq (G20, 2015).

1-jadval.

Lizing va bank kreditini taqqoslash mezonlari

Mezon	Bank krediti orqali xarid	Lizing orqali foydalanish va sotib olish
Boshlang'ich mablag'	Korxona hissasi va dastlabki xarajatlar aniqlanadi	Avans hamda dastlabki xizmat to'lovlari aniqlanadi
Davriy majburiyat	Asosiy qarz va foiz to'lovlari	Shartnomadagi lizing to'lovlari
Yakuniy to'lov	Mavjud bo'lsa, alohida hisobga olinadi	Sotib olish qiymati mavjudligi tekshiriladi
Ta'minot	Garov, kafillik va boshqa shartlar tekshiriladi	Uskuna hamda qo'shimcha ta'minot talablari tekshiriladi
Texnik xizmat va sug'urta	Mas'ul tomon va xarajatlar aniqlanadi	To'lov tarkibiga kirishi yoki alohidaligi aniqlanadi
Muddatidan oldin yakunlash	Qaytarish shartlari tekshiriladi	Bekor qilish va sotib olish shartlari tekshiriladi

Manba: IFC (2017) va G20 (2015) yondashuvlari asosida muallif tomonidan tizimlashtirilgan. Jadvaldagi shartlar universal qoida emas, tekshiruv mezonlaridir.

Shartli moliyalashtirish variantlari

Bank krediti variantida korxona 200 mln so'm o'z mablag'ini kiritadi. Qolgan 300 mln so'm kredit bilan moliyalashtiriladi. Uch yil davomida yillik jami kredit to'lovi 120 mln so'mdan deb olinadi.

Lizing variantida boshlang'ich badal 100 mln so'm, yillik to'lovlar 150 mln so'mdan va uchinchi yil oxiridagi sotib olish to'lovi 20 mln so'm deb belgilanadi.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

2-jadval.

Korxonaning moliyalashtirish bilan bog'liq shartli pul chiqimlari

Davr	Bank krediti varianti, mln so'm	Lizing varianti, mln so'm
Boshlang'ich to'lov	200	100
Birinchi yil	120	150
Ikkinchi yil	120	150
Uchinchi yil, yakuniy sotib olish bilan	120	170
Jami nominal pul chiqimi	560	570

Manba: muallifning shartli hisob-kitobi. To'lov summalari amaldagi moliyalashtirish shartlarini ifodalamaydi.

Jami nominal pul chiqimi quyidagicha ifodalanadi:

$$C = A + \sum_{t=1}^{n} P_t + B,$$

bu yerda A - boshlang'ich to'lov; Pt - tegishli davrdagi to'lov; B - alohida yakuniy to'lov; n - davrlar soni.

Misolda bank krediti varianti bo'yicha jami chiqim 560 mln so'm, lizing bo'yicha esa 570 mln so'mni tashkil etadi. Lizing boshlang'ich bosqichda 100 mln so'm kamroq mablag' talab qiladi, biroq uch yil davomida nominal jami chiqim 10 mln so'mga yuqori.

Ushbu summalar moliyalashtirishning samarali foiz stavkasi emas. Chunki ular to'lovlarning vaqtini diskontlamasdan jamlash orqali olingan.

To'lov jadvalining pul oqimiga mosligi

Korxonaning davriy to'lovlar uchun mavjud yillik pul oqimi shartli ravishda 160 mln so'm bo'lsin. Bunda:

- ❖ bank krediti bo'yicha har yili 120 mln so'mlik to'lovdan keyin 40 mln so'm qoladi;
- ❖ lizing bo'yicha dastlabki ikki yilda 150 mln so'mlik to'lovdan keyin 10 mln so'm qoladi;
- ❖ uchinchi yildagi 170 mln so'mlik to'lov joriy yil pul oqimidan 10 mln so'mga yuqori bo'ladi.

Oxirgi farq avtomatik to'lovga qobiliyatsizlikni anglatmaydi. Avvalgi yillardan saqlangan mablag' yoki boshqa tasdiqlangan manba mavjud bo'lishi mumkin. Biroq yakuniy sotib olish to'loviga oldindan tayyorgarlik ko'rish zarurati yuzaga keladi.

Shunday qilib, boshlang'ich badali past variant keyingi davrlarda kattaroq moliyaviy yuk yaratishi mumkin. Tanlov boshlang'ich va davriy likvidlikni birgalikda hisobga olishi kerak.

MUHOKAMA

Nominal xarajat va vaqt omili

To'lovlar turli davrlarda amalga oshirilsa, ularning nominal yig'indisi iqtisodiy taqqoslashni to'liq ifodalamaydi. Kengaytirilgan baholashda kelgusi to'lovlarning joriy qiymatini hisoblash mumkin:

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

$$PV = A + \sum_{t=1}^{n} \frac{P_t}{(1+r)^t} + \frac{B}{(1+r)^n},$$

bu yerda ***r*** - bir xil davrga tegishli, asoslangan diskont stavkasi. Yakuniy to'lov **P*n*** tarkibiga kiritilgan bo'lsa, uni ***B*** sifatida qayta qo'shish mumkin emas.

Mazkur tezisda diskont stavkasi belgilanmagani sababli variantlar joriy qiymat bo'yicha tartiblanmadi. Shuning uchun «kredit iqtisodiy jihatdan albatta arzon» degan xulosa emas, faqat berilgan shartlarda uning nominal chiqimi pastroq ekani qayd etiladi.

Investitsiyani rag'batlantirish bilan bog'liqlik

Lizingning investitsion faollikdagi o'rnini uskunaga kirish imkoniyati bilan bog'lash mumkin. IFCning O'zbekistondagi lizing loyihasi tavsifida kichik va o'rta korxonalarga uskunalar xaridi, investitsiya rejalari va mavjud quvvatlarni modernizatsiya qilish uchun uzoqroq muddatli resurslar taqdim etish maqsadi ko'rsatilgan. Bu tarixiy loyiha tavsifi bo'lib, hozirgi tijoriy shartlar yoki barcha lizing loyihalarining natijasi sifatida qabul qilinmaydi (IFC, n.d.).

Texnologik yangilanishni rag'batlantirish uchun moliyalashtirish variantlarini tushunarli shaklda taqdim etish taklif etiladi. Korxonaga faqat boshlang'ich badal yoki stavka emas, barcha to'lovlar, qo'shimcha xarajatlar va shartnomani yakunlash shartlari ham ko'rsatilishi lozim.

Amaliy cheklovlar

Haqiqiy taqqoslashda sug'urta, servis, komissiya, soliq ta'siri, valyuta shartlari va uskunaning ishlamay qolish xavfi natijani o'zgartirishi mumkin. To'lov jadvali esa ishlab chiqarishning ishga tushish davri hamda tushumlar shakllanishi bilan solishtiriladi.

Mazkur tadqiqotda bir xil uskuna va bir xil ishlab chiqarish natijasi faraz qilindi. Lizing yoki kredit bo'yicha uskuna sifati, servis hajmi va kafolat shartlari farq qilsa, qo'shimcha iqtisodiy taqqoslash talab etiladi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Texnologik yangilanishni moliyalashtirishda lizing va bank krediti o'rtasidagi tanlov faqat stavka yoki boshlang'ich badalga asoslanmasligi kerak. To'lovlarning jami qiymati, davrlar bo'yicha yuklamasi va shartnoma yakunidagi mulkiy holat birgalikda baholanadi.

Shartli misolda lizing boshlang'ich mablag' talabini kamaytirgan, biroq keyingi yillardagi to'lovlarni oshirgan. Bank krediti variantining nominal jami chiqimi pastroq bo'lgan, ammo uning dastlabki badali yuqori bo'lib qolgan.

Quyidagilar tavsiya etiladi:

1. Bir xil uskuna, muddat va yakuniy mulkiy holat asosida taqqoslash.
2. Barcha qo'shimcha xarajatlar va yakuniy to'lovlarni ochiq ko'rsatish.
3. Moliyalashtirish jadvalini korxonaning davriy pul oqimi bilan moslashtirish.
4. Nominal xarajatdan tashqari, zarur hollarda diskontlangan baholashni amalga oshirish.
5. Uskuna yetkazib beruvchisi va moliyalashtiruvchi tomonning servis hamda shartnomaviy majburiyatlarini tekshirish.

Taklif etilgan tartib moliyalashtirish vositasini ongli tanlashga xizmat qiladi. Uning investitsion faollikka amaliy ta'siri korxonalar ma'lumotlari asosida alohida tekshirilishi lozim.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Berger, A.N. and Udell, G.F. (2006) 'A more complete conceptual framework for SME finance', *Journal of Banking & Finance*, 30(11), pp. 2945–2966. doi: 10.1016/j.jbankfin.2006.05.008.

2. G20 (2015) *G20 Inclusive Business Framework*.

3. International Finance Corporation (IFC) (2017) *MSME Finance Gap: Assessment of the shortfalls and opportunities in financing micro, small, and medium enterprises in emerging markets*. Washington, DC: IFC.

4. International Finance Corporation (IFC) (n.d.) *Uzbek Leasing 3*. Project No. 27246. IFC Disclosure. Murojaat sanasi: 9 November 2026.

5. OECD (2024) *Financing SMEs and Entrepreneurs 2024: An OECD Scoreboard*. Paris: OECD Publishing. doi: 10.1787/fa521246-en.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.